

Oudheidkamer Twente

't Inschrien

vierendertigste jaargang nr.1, januari 2002

kwartaluitgave van 1968 tot

VAN DEINSE INSTITUUT

'T INSCHRIEN

VAN DEINSE INSTITUUT - TWENTSE ACADEMIE VOOR STREEKCULTUUR

*Een inschrien is een vakje in de tuugkist waarin waardevolle zaken werden bewaard.***Redactie:**

A.J. Bolusset-Brunt, Mirabeau/Delden

H. Hagens, Almelo

H.A. Kleerebezem, Borne

J.J.H. Meijer, Hengelo

A.L.A. Wevers, Hengelo

Eindredacteur:

M. Paskamp-van Santen, Mander

Administratie:

Van Deirse Instituut, Het Elderinkshuis

De Klomp 35, 7511 DG Enschede

Tel. 053-4334577

Website: <http://www.obd.nl/deinse.htm>

Postrekening nr. 7460146

Rabobank Enschede rek nr. 31.67.32.311,

t.n.v. penningmeester Van Deirse Instituut

Aanleveren kopij

Artikelen voor 't Inschrien (zo mogelijk) aanleveren op **diskette** mét **uitdraai** en vermelding formaat.

Redactieadres:

M. Paskamp-van Santen,

Vleerhoeksweg 13, 7663 TK Mander.

Tel. 0541-680470

Overname van de inhoud, in welke vorm dan ook, is niet toegestaan zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Grafische vormgeving & Druk: SOWECO Almelo.

[ISSN 0166-3984]

INHOUD

- Uit het Elderinkshuis
- *Aukje Krommendijk* 1
- Jaarthema 2002:
'Twente rond 1800'
- *Redactie* 5
- Jaarthema 2002:
Sofia .F. van Rechteren, vrouwe
van Almelo
- *A.J. Mensema* 7
- Een signet van de havezete
Weleveld?
- *J.H. Wigger* 14
- Is het nou Almelo of toch
Oldenzaal?
- *Joop Sybrandi* 16
- Putten: traditionele watervoor-
ziening in Twente
- *Everhard Jans* 17
- 'Eene hoogst zeldzame penning'
- *J.E. Gieskes* 24
- De Nikètèmpel in Athene inspira-
tiebron voor de waterstaatskerk in
Hengelo - *Zeno Kolks* 27
- Albert Groll, richter en rent-
meester te Lage
H.D.J. Krikke & K. van Veen 30
- Boekennieuws 37
- Mededeling betr. Usseleres 39

...uit het Elderinkshuis

Project: 'Beschrijving (land)kaarten'

U hebt nog wat van mij tegoed: in het vorige nummer van 't Inschrien heb ik beloofd nader in te gaan op twee projecten van het VDI. Het eerste project dat ik bij de kop zal nemen is het project kaartbeschrijvingen. Zoals u vast wel weet beheert het VDI een grote verzameling (ca. 1500) meest oude topografische kaarten. Deze collectie is inmiddels volledig ontsloten, dat wil zeggen geïnventariseerd, beschreven en gefotografeerd. Dit werk wordt al sinds jaar en dag gedaan door deskundige en getrainde vrijwilligers. De namen van de huidige kaartbeheerders zullen u niet onbekend zijn: Jan de Winter en Jan Reysoo. Hun digitale achtervang is Leo Verbeek. De heren timmeren behoorlijk aan de weg met hun activiteiten en vragen daarbij en passant de nodige aandacht van buitenstaanders voor het VDI. Deze opstelling leverde het volgende resultaat op.

De provincie Overijssel, de Overijsselse Bibliotheekdienst en Stadsarchief en Athenaeumbibliotheek uit Deventer kwamen beleefd vragen of onze Jantjes ook voor de beschrijvingen van de kaarten in hun bezit wilden zorgen. Want dat konden Provincie, OBD en SAB zelf lang niet zo goed als wij van het VDI. We moesten ons natuurlijk wel eerst intern beraden over dit verzoek: Jan liet zijn wenkbrauwen eens wapperen, andere Jan krabde verstolen achter het oor en Leo zag het direct wel zitten. Natuurlijk, we kunnen dit soort werk heel behoorlijk uitvoeren. Maar het is toch anders als je echt voor derden en met materiaal van derden gaat werken. Al vergaderende kwamen we tot de conclusie dat het verzoek gehonoreerd kon worden onder bepaalde condities. Dit soort grote klussen moeten we niet (meer) voor niets doen, besloten we. Directie en bestuur vonden dat ook. We stelden een aantal condities voor op papier, de aanvragers retourneerden die voor akkoord verklaard en van hun handtekening voorzien als opdracht aan het VDI. Waarop de medewerkers een half jaar zoet waren. Deze activiteit van de kaartbeheerders leverde het VDI ruim f 11.000,- op (waren het maar Euro's!). Dat is leuk voor de korte termijn. Voor de langere termijn is de vergroting van onze naamsbekendheid veel belangrijker. Want wat gaan Provincie, OBD en SAB nou eigenlijk doen met de beschrijvingen van hun kaarten?

Bij de omslag: Waterstaatskerk in Hengelo, december 2001.

Foto: Helmig Kleerebezem

Alle beschrijvingen en de foto's van die kaarten zijn voor een groot publiek toegankelijk gemaakt via internet. Daarvoor is een speciale site geopend. De langssurfende bezoeker kan dan digitaal uitzoeken hoe het gebied van zijn belangstelling er vroeger uitzag en wie dat zo mooi getekend heeft en met welk doel. Op de site staat ook vermeld wie de kaarten hebben beschreven: de medewerkers van het VDI. Zodra de naam van de site bekend is zal ik die aan u doorgeven. Dit kaartproject onderschrijft dat het VDI ook een serviceorganisatie is. De kennis en ervaring van de medewerkers rechtvaardigen inmiddels dat dit soort verzoeken/opdrachten tegen een reële vergoeding uitgevoerd kunnen worden. Zo is dat ook opgenomen in het nieuwe beleidsplan voor de museale collectie, alleen dan wel iets netter geformuleerd.

Project: 'Verbindingen'

Het tweede project waarover ik u moet informeren omdat ik dat beloofd had, heeft ook te maken met samenwerking met derden. Kunst & Cultuur Overijssel, het Gelders Oudheidkundig Contact en het VDI zijn in de zomer van 2001 begonnen met het project 'Verbindingen'. De opzet hierbij is dat jaarlijks een cultuurhistorisch onderwerp uitgebreid belicht wordt. Dat gebeurt op drie manieren: eerst een symposium of een studiedag, daaraan gekoppeld een expositie en tot slot een publicatie.

De expositie moet een reizende expositie worden waarop musea en oudheidkamers in Overijssel en het aangrenzende Duitse gebied kunnen intekenen. Bij elke expositie hoort een publicatie, een tweetalige uitgave, zodat de musea over de grens het ook een beetje kunnen volgen. Voorlopig zijn de geselecteerde onderwerpen: toerisme, midwinterhoorns, letterdoeken, water, hardplaten en het werkwoord 'pronken'. Het project moet lopen tot en met 2008. Wat je noemt lange termijn planning! Het gezamenlijk presenteren van cultuurhistorische onderwerpen kan interessante verschillen en overeenkomsten aan het licht brengen, dat is nog niet eerder gedaan. In het kielzog van het project wordt gerekend op een stimulerend effect voor het cultuurtoerisme in de regio. Daarbij moet u denken aan route's, excursies, arrangementen, werkweken, etcetera. Het VDI kan als participant van dit project laten zien dat we ook op grotere schaal kunnen initiëren en organiseren. En dat we van alle genoemde markten thuis zijn: symposium, expositie en publicatie.

Afscheid medewerkers

Tot zover de mededelingen die u nog te goed had. We kunnen nu over gaan tot de orde van de dag. Er is veel dat de medewerkers van het VDI bezighoudt en waarover drifstig gesproken wordt, al dan niet tijdens de koffie. Moet de Ver. Oudheidkamer Twente nu een stichting worden of juist niet? Het VDI moet een nieuwe naam krijgen, daarover zijn we het wel eens, maar welke is nu de beste nieuwe naam? En hoe zit het met het Environ, wordt dat nog wat of blijft het een mooi bedacht luchtkasteel? Krijgen we nu wel of niet een strenge winter met Elfstedentocht en komt er een nieuwe voorzitter

(ja) en wie is dat dan (Jan Lonink). Zomaar een greep. Maar ik wil graag aandacht besteden aan het vertrek van Gerrit Kraa, want dat is een objectief en vaststaand feit: hij is per 1 januari 2002 gestopt als dialect-consulent.

Vier jaar geleden begon hij achter een leeg bureau op het VDI met in z'n achterhoofd "Twents moet, Twents doet je goed". Dat zal hij zelf nooit zo zeggen, daarom doe ik dat maar voor hem. Want ik verdenk hem ervan dat hij het stilletjes wel zo gedacht heeft. Maakt niet uit, het werk dat hij ten behoeve van het Twents heeft verzet is enorm. Nu hij weggaat ligt zijn dialectbureau overvol met van allerlei dat hij niet heeft kunnen afmaken en moet doorschuiven naar z'n opvolger. Als die er komt, daar moet de provincie nog hevig over prakkiseren. Gerrit Kraa heeft ervoor gezorgd dat de aandacht voor het Twents als tweede taal nu volop aanwezig is. In de sport, het onderwijs, de zorg, het bedrijfsleven, enzovoort. Hij heeft ook een ideaal: net zoals bij Landschapsbeheer en Natuurbeheer wil hij een consulent voor Taalbeheer.

Dat ideaal heeft hij al heel lang, vanuit de tijd dat hij leraar Nederlands was op de mavo in Rijssen. Samen met andere dialectliefhebbers ijverde hij jarenlang voor de Twentse taalzaak. In de praktijk hield dat in dat een heleboel organisaties bezig waren het Twents erkend te krijgen als Nedersaksische en officiële tweede taal. Ze zeurden daarover eindeloos door bij de provincie maar de provincie had langdurig moeite met de besluitvorming omtrent de status van het Twents. Uiteindelijk ging het provinciale licht dan toch op groen en kon de eerste echte dialectconsulent aangesteld worden. Per 1 januari 1998 werd Gerrit Kraa als zodanig door de provincie aangesteld, met als standplaats het VDI in Enschede. En voorlopig voor drie jaar waarna de provincie e.e.a. opnieuw zou bekijken. Want dat wist u misschien nog niet maar onze provincie is heel voorzichtig met het innemen van een definitief standpunt. Na die drie jaar gaf Gerrit Kraa aan te willen stoppen met zijn werk, hij vond het allemaal een beetje veel worden. Door de toenemende belangstelling voor het Twents had hij voor 150% gewerkt en hij was toe aan rust in z'n leven. Vanwege de trubbels met de provincie over een opvolger heeft hij er nog een jaar parttime achteraan gedaan. Nu is hij 62 en hij vindt dat het genoeg is geweest. Hij wil minstens een jaar geen verplichtingen hebben maar wel tijd voor zijn vrouw en zijn 5 kinderen, die voor het gemak verspreid door heel Nederland wonen. Zijn tuin heeft ook dringend aandacht nodig, net als zijn orgelspel in de kerk in Enter. Dat zijn van die dingen, die moet je bijhouden, anders wordt het een zootje. En hij wil reizen, veel reizen, want daar is hij dol op.

Zijn laatste grote klussen als dialectconsulent waren het Twentse Boekenbal en het symposium over tweetaligheid in het onderwijs, allebei in november 2001. Trouwens, even over dat symposium, in de week voordat het gehouden werd kon ik het verslag ervan al lezen in de Roskam, onafhankelijk weekblad voor Twente. Knap, vindt u niet? Nu ik weet dat er ook een visionair werkt voor de Roskam zal ik die krant met nog meer aandacht lezen. Naar buiten toe waren symposium en boekenbal mooie gelegenheden voor Gerrit Kraa om afscheid te nemen van het publiek. Maar maakt u

zich geen zorgen, hij verdwijnt heus niet van de aardbodem.

Ook in de toekomst zal hij zal op zijn eigen manier in woord en geschrift van zich doen horen. Niet als vrijwilliger bij het VDI, tenminste nog niet, en niet structureel (géén verplichtingen), wel als lid van de Kreenk en andere dialectorganisaties. Er komt vast nog wel een dialectboek van zijn hand en als dat dan op Zuid-Franse bodem geschreven wordt, soit, het zal er niet minder Twents om zijn.

Nog iemand van wie we afscheid moeten nemen: Rietje Luiten. Jarenlang was zij onze textielspecialist, sinds eind jaren '80 als vrijwilliger voor de Oudheidkamer Twente en daarna voor het VDI. Net als ik behoorde ze tot het groepje medewerkers dat Herman Hagens, in die tijd de conservator voor de Oudheidkamer, om zich heen had verzameld. Ze weet alles van de techniek van alle soorten textiel, van textielhistorie, van streekdracht en burgerlijke dracht, van letterdoek en textielfabriek.

Ze kent onze hele collectie textilia uit haar hoofd. En ze kan er als geen ander boeiend over schrijven en spreken. Rietje is per 1 september 2001 benoemd tot museummedewerker in dienst van het Historisch Museum Almelo, waar ik het museum van harte mee feliciteer. Ze is dus weg als VDI-medewerker maar terug als collega van een zusterorganisatie. Natuurlijk missen we haar erg, haar capaciteiten, haar vaardigheid, creativiteit en humor. Om ons te laten wennen aan haar afwezigheid komt ze af en toe even langs voor een kopje koffie. We hebben afgesproken in de toekomst te blijven samenwerken, zij vanuit Almelo, wij voorlopig nog steeds vanuit Enschede. Wie weet wat die nieuwe samenwerking voor interessante activiteiten oplevert!

Aankoop zilveren signet

U hebt het in de krant kunnen lezen, het VDI is onlangs in het bezit gekomen van een zilveren signet met daarop een afbeelding van het wapen van Het Weleveld. Het is maar een klein voorwerp, zo groot als een fors uitgevallen zegelring. Met de aankoop van dit signet kon het VDI eens te meer onderstrepen dat het een Twentse organisatie is en niet, zoals nog al eens gedacht wordt, uitsluitend gericht op Enschede. Een van de leuke kanten van het beheren van een museale collectie is dat je zo'n voorwerpje dan mag aanpakken. Moet u zich voorstellen, honderden jaren geleden had een adellijke Welevelder het dingetje in z'n hand en zegelde er z'n brieven mee. Misschien heeft hij het wel eens per ongeluk laten vallen of boos in de hoek gesmeten. En nu houd ik het in mijn hand, alsof ik het verleden een beetje kan voelen. Ik verzeker u, daar krijg ik echt een kick van. Als het schoongemaakt is en veilig opgeborgen in de kluis mag het alleen nog maar met handschoentjes aan opgepakt worden. Dat had die Welevelder in het begin van de 18de eeuw nooit kunnen bedenken als hij z'n signet weer eens kwijt was geraakt.

Aukje Krommendijk

JAARTHEMA 2002: 'TWENTE ROND 1800'

Op 26 september 1781 verscheen 'Aan het volk van Nederland', een opruiend anti-orangistisch schotschrift van de hand van de Overijsselse edelman Joan Derk van der Capellen tot den Pol (1741-1784). Achteraf blijkt de publicatie van dit pamflet het startschot te zijn geweest voor één van de roerigste periodes in de Nederlandse geschiedenis. In de vijftig jaren die volgden maakte Nederland een halve burgeroorlog, een revolutie, staatsgrepen en buitenlandse invasies mee. Het Nederland uit het ancien regime, de Republiek der Verenigde Nederlanden, stortte ineen en werd achtereenvolgens een democratische republiek van de patriottenbeweging, een dictatuur onder Rutger Jan Schimmelpenninck, een autoritair koninkrijk onder Lodewijk Napoleon, een provincie van het Franse keizerrijk en tenslotte een monarchie onder Willem I, tot 1830 samen met België.

Ook voor Twente brak een roerige periode aan. In zijn pamflet stelde Van der Capellen voor om het volk te bewapenen. Dit leidde tot de oprichting van vrijkorpsen in de Twentse landstadjes en boerenmilities op het (katholieke) platteland. Deze patriottische vrijkorpsen ontpopten zich als politieke genootschappen die de macht van de lokale Twentse adel wilden breken.

Vooral de heren- en drostendiensten waren de bevolking een doorn in het oog. Hoewel de patriotten in 1787 door de Pruisische garnizoenen werden teruggedreven, volgde in 1795 met de inval van de Fransen alsnog een omwenteling ten gunste van de vrijheid. De Franse troepen bereikten Twente in de zeer strenge winter pas in maart 1795. Ook hier dansten de burgers toen om de vrijheidsboom. Met de instelling van de Bataafse Republiek kwam er onder meer een einde aan de bevoorrechte positie van de adel en de Hervormde Kerk, en van de steden die hun stadsrechten verloren.

De provincie Overijssel werd opgeheven en Twente werd ingedeeld bij het Departement van de Oude IJssel. Op grond van haar ca. 50.000 inwoners mocht Twente 67 nieuwe vertegenwoordigers – de provisionele representanten van het volk van Twente – naar het gewestelijk bestuur in Zwolle en 3 vertegenwoordigers naar de Nationale Vergadering in Den Haag afvaardigen. Onder het koningschap van Lodewijk Napoleon werden de oude rech-

ten van de adel gedeeltelijk hersteld, maar tegelijke tijd werden invloedrijke oude instituties in Twente als hofhorigheid en markgenootschappen ondermijnd.

In de nadagen van keizer Napoleon Bonaparte herleefde het Oranjegevoel. In november 1813 werd Twente zonder veel moeite door de kozakken op de Fransen veroverd. Hoewel de nieuwe koning Willem I een sterk gecentraliseerd gezag voorstond en moderne verworvenheden uit de Franse tijd - als burgerlijke stand en het wetboek van strafrecht- wilde handhaven, was de Twentse adel in staat oude heerlijke rechten en privileges nieuw leven in te blazen. In het weer in ere herstelde Twentse kwartier van de provincie Overijssel werden omvangrijke plattelandsgemeenten gevormd met een grote invloed van de adel, naast zeer kleine stadsgemeenten als Enschede, Almelo, Delden, Oldenzaal en Ootmarsum.

In de komende vier afleveringen van 't Inschrien willen we proberen aan de hand van vier biografieën een doorsnede op politiek, economisch en religieus gebied te geven van de periode rond 1800 in de Twentse geschiedenis. Bewust hebben we hierbij gekozen voor wat minder bekende Twentenaren. In het eerste nummer staat gravin Sophia Carolina Florentina van Rechteren symbool voor het stadhouderlijke ancien regime. In het voorjaarsnummer komt een exponent van de Twentse patriottenbeweging aan bod: Knipinga Kramer, advocaat en burgermeester van Ootmarsum. In de derde aflevering wordt het religieuze milieu beschreven, mogelijk aan de hand van dominee Johannes van Wulfften Palthe. In het laatste nummer tenslotte staat Bussemaker, fabriqueur te Borne, centraal. Behalve een biografie van de hierboven genoemde personen, zal worden geprobeerd het tijdsbeeld aan te vullen met een beschrijving van de huiselijke omgeving en leefwereld, het 'biotoop' van de betreffende personen.

Deze thema-artikelen zijn voorbereid in samenwerking met de redactie van het kwartaalblad 'NatuurMuseumJannink', waarin deze geheel of gedeeltelijk zullen worden gepubliceerd. We wensen u veel leesplezier.

De redactie

Johan Derk van der Capellen tot den Pol

JAARTHEMA 2002: 'TWENTE ROND 1800'**SOFIA C.F. VAN RECHTEREN, VROUWE VAN ALMELO**

A.J. Mensema

Sofia Carolina Florentina des Heiligen Roomschen Rijksgravin van Rechteren, vrouwe van Almelo en Vriezenveen (1771), geboren Huis Almelo 6 april 1725, overleden aldaar 28 juni 1805, huwt 1) Almelo 14 juli 1746 Johan Everhard Adolf des H.R. Rijksgraaf van Rechteren Limpurg tot Rechteren (1714-1754), huwt 2) Almelo 7 november 1758 Johan Reinhard Burchard Rudolf des H.R. Rijksgraaf van Rechteren tot Noorddeuringen (1725-1783). Uit het eerste huwelijk vier kinderen, waarvan twee haar overleefden en huwden; het tweede huwelijk bleef kinderloos.

Van Sofia Carolina Florentina van Rechteren, de vrouwe van Almelo, is een portret bekend uit ongeveer 1760. Zij is zittend afgebeeld in een lichtblauwe, met zilverdraad geborduurde japon. Over de schouder draagt zij het ordelint met juweel van het Damesstift in Würzburg. Trots en met waardigheid kijkt zij de beschouwer aan, hetgeen nog eens onderstreept wordt door de quasi losjes over haar schouders gedrapeerde rode, met hermelijn afgezette mantel. Het is juist de mantel, die ons er aan herinnert, dat wij hier hebben te doen met een vrouw van vorstelijke allure en dynastiek besef. De mantel geeft niet alleen aan, dat zij een gravin was van het Heilige Roomse Rijk van de Duitse natie, maar toont ook haar status als toekomstige vrouwe van Almelo en Vriezenveen. Aan haar vorstelijke status werd door niemand getwijfeld, maar haar rechten op de vrije heerlijkheid Almelo en Vriezenveen werden haar voortdurend betwist. Erger nog, zij moest het nog beleven, dat zij al haar rechten zou verliezen en zou worden aangesproken en aangeschreven als 'burgeresse'.

Carolina (zoals zij binnen de familie werd genoemd) van Rechteren werd geboren als oudste dochter van Adolf Philip Zeger van Rechteren en Augusta Florentina von Isenburg-Büdingen. Haar vader, die in 1771 overleed, was een zoon van Adolf Hendrik van Rechteren. Deze Adolf Hendrik van Rechteren (1656-1731) was de oorsprong van de luister van het geslacht Van Rechteren, maar tevens de bron van alle ellende voor zijn kleindochter Sofia. Als diplomaat in dienst van de Staten-Generaal én van de keizer van Oostenrijk wist hij zich groot aanzien te verwerven. In 1705 werd hij met zijn nakomelingen verheven tot graaf van het Heilige Roomse Rijk. Al door zijn huwelijk in 1695 met Sofia Juliana des H.R. Rijksgravin von Castell-Rüdenhausen had hij zich een plaats veroverd temidden van de Duitse vorsten en zijn eigen verheffing in 1705 bevestigde dat nog eens. In Overijssel vervulde Adolf Hendrik van Rechteren vanaf 1705 de functie van drost van Salland.

Dit was toentertijd de hoogste politieke functie in dat gewest. De drost van Salland was tevens president van de Overijsselse Ridderschap en voorzitter van de Staten van Overijssel, in die tijd bestaande uit de leden van de Ridderschap en de afgevaardigden van de steden Deventer, Kampen en Zwolle. Van zijn oom Zeger van Rechteren had hij in 1674 de heerlijkheid Almelo en Vriezenveen bij testament geërfd. Hij kreeg daardoor niet alleen de havezate of Huis Almelo met bijbehorende landerijen, maar ook de hoge en lage rechtsmacht binnen stad en ambt Almelo, alsmede Vriezenveen, én de bijbehorende inkomsten. Deze 'Hausmacht' maakte Van Rechteren tot de primus inter pares onder de Overijsselse edelen en gaf hem voorsprong bij het verkrijgen van lucratieve benoemingen in ambten ten dienste van de Republiek.

Op 18 oktober 1729 stierf Sofia's moeder, na de geboorte van een levenloze dochter. Van Sofia's drie broers was toen alleen nog Frederik Reinhard Burchard Rudolf (Frits) in leven, die een jaar na haar was geboren. Nauwelijks 21 jaar oud werd Sofia te Almelo op 14 juli 1746 in de echt verbonden met haar achterneef, de weduwnaar Johan Everhard Adolf (in de familie Jan) van Rechteren Limpurg, de bezitter van het kasteel Rechteren bij Dalfsen. Bovendien bracht hij de niet onbelangrijke bezittingen van zijn moeder in Frankenland mee ten huwelijk, waaronder het recht om zitting te nemen in de Frankische Grafenbank (namens het graafschap Limpurg) in de Duitse Rijksdag. Daardoor behoorde Jan van Rechteren tot de rijksvorsten, die rechtstreeks onder de keizer stonden.

Dit huwelijk was zakelijk geslaagd. In het algemeen was het zo, dat in die tijd de meeste huwelijken gearrangeerd werden; zeker in adellijke kringen. Je maakte deel uit van een familie, een clan, en het belang van die familie stond voorop, niet dat van een individueel lid. Dit werd ook zo door de afzonderlijke familieleden ervaren en al hun handelen was erop gericht om mee te werken aan de verschillende interessen van de familie. En bij een huwelijk ging men er van uit, dat in het gunstigste geval er wel zoiets zou ontstaan als liefde en genegenheid en in het ongunstigste geval men elkaar verdroeg. Het persoonlijke werd in dienst gesteld van de dynastie. Men wist niet anders en men wenste niet anders. Jan van Rechteren was weduwnaar van Josina Elisabeth van Rechteren, die tevens zijn nicht was en van Sofia van vaderszijde een dubbele achternicht. Op deze wijze bleef het kapitaal binnen de familie.

Het leven van Sofia van Rechteren scheen voorbestemd om naast haar man als vrouw en moeder het huishouden te besturen, dat afwisselend plaatsvond op het kasteel Rechteren en op de Frankische bezittingen nabij Würzburg. Maar in het begin van 1750 veranderde dat allemaal. Sofia's broer Frits van Rechteren had zich kort na zijn zusters huwelijk als rechtenstudent laten inschrijven aan de Leidse academie. Hij overleed echter op 11 februari 1750 te 's-Gravenhage. Sofia was nu ook toekomstig erfgename geworden van huis en heerlijkheid Almelo. Haar hele verdere leven werd daarna beheerst door het streven, dat voorvaderlijk patrimonium ongestoord in

Sofia Carolina Florentina des Heiligen Roomschen Rijksgravin van Rechteren, vrouwe van Almelo en Vriezenveen

bezit te houden en het ongeschonden weer door te geven aan een volgende generatie, zonder afbreuk te doen aan de 'Hausmacht'. Voorlopig schenen die zorgen nog ver weg, immers haar vader Adolf Philip Zeger was nog in leven. Deze weinig op de voorgrond tredende persoonlijkheid werd in het beheer van zijn goederen bijgestaan, aanvankelijk door de weduwe van een goede rentmeester, vervolgens door een door hem zelf uitgezochte slechte rentmeester. Gelukkig liet hij zich in juridische kwesties bijstaan door de excellente Gelderse rechtsgeleerde Johan Schrassert. De oudste zoon van Sofia en Jan van Rechteren, Joachim Adolf van Rechteren Limpurg, geboren in 1747, zou in de toekomst zowel Almelo en Rechteren, als ook de Duitse goederen erven. Naar hem gingen in eerste instantie Sofia's zorgen uit. Maar alles geraakte in een stroomversnelling, nadat Sofia's man in 1754 op zijn Duitse bezittingen was gestorven. Zij trok met haar drie kinderen in bij de eenzame vader en grootvader op Almelo. Voor Sofia zouden nu moeilijke tijden aanbreken.

Sofia van Rechterens grootvader Adolf Hendrik had in 1730 zijn testament gemaakt. Hierin had hij zijn oudste zoon Adolf Philip Zeger van Rechteren als zijn opvolger in de Almelse bezittingen aangewezen. De bepalingen omtrent de erfopvolging waren echter voor meerdere uitleg vatbaar. Adolf Hendrik bepaalde onder andere, dat de heerlijkheid Almelo 'met alle hare rechten en gerechtigheden so lange te conserveren in de familie Van Rechteren als er iemand van de mannelijke oir in voorschreven familie sal overigh zijn'. De vraag was dus of Sofia van Rechteren wel in aanmerking kon komen om in de heerlijkheid op te volgen. In 1758 hertrouwde zij met haar neef Johan Reinhard Burchard (Jan Reint) van Rechteren, de tweede zoon van haar oudste oom Frederik Willem (Frits) van Rechteren, heer van Noorddeurningen. Toen het er naar uitzag, dat dit tweede huwelijk van Sofia kinderloos zou blijven, gingen haar familieleden zich zorgen maken over de opvolging in de heerlijkheid Almelo. De nog levende zonen van Adolf Hendrik van Rechteren schreven daarom in 1767 aan hun oudste broer, de heer van Almelo, dat zij bij geruchte vernomen hadden dat hun ouders bij huwelijkse voorwaarden in 1722 hadden goedgevonden dat zowel zonen als dochters in de heerlijkheid konden opvolgen. De broers twijfelden sterk aan de rechtsgeldigheid van zo'n bepaling, die volgens hen in strijd zou zijn met de bepalingen uit het testament van hun vader uit 1730. Zij verzochten daarom om een afschrift van die huwelijkse voorwaarden. Adolf van Rechteren schreef zijn broers in 1768, dat ook zijn huwelijkse voorwaarden inderdaad die clause bevatte. De broers waren door dit antwoord zeer geschokt, waarna zij verklaarden er nooit in toe te zullen stemmen, dat Almelo op hun nicht Sofia Carolina zou vererven, noch op de kinderen uit haar eerste huwelijk.

Als oudste van de broers schreef Frits van Rechteren tot Noorddeurningen daarop aan zijn zoon Jan Reint, of hij van die bepaling afwist en dat zijn stiefzoon, Sofia's oudste zoon Joachim van Rechteren Limpurg, zich wel eens uitgaf voor 'de jonge graef van

Rechteren Almelo?’ Het was toch ongehoord, zo’n handelwijze zolang er nog ‘Rechteren zijn van Almelo’! Frits van Rechteren kon zich nog wel voorstellen, dat zijn schoondochter zo handelde, maar dat zijn zoon hiermee akkoord kon gaan, leek hem volstrekt onmogelijk, omdat hij dan immers zichzelf te kort zou doen. Jan Reint antwoordde vervolgens zijn vader, dat hij niets wist van de bepalingen uit de huwelijkse voorwaarden van zijn schoonouders. De verontruste broers was dit antwoord kennelijk niet genoeg en nogmaals drongen zij er bij hun oudste broer op aan om hen een afschrift van het bewuste document te verschaffen, anders moesten zij wel concluderen dat die huwelijkse voorwaarden zeker in strijd waren met het testament van hun vader. Vanuit Almelo werd echter niet gereageerd. De oude heer van Almelo was ondertussen bedlegerig geworden en wellicht met het oog op een spoedig overlijden deelde Jan Reint van Rechteren in maart 1770 zijn ooms schriftelijk mede, dat er wel een ‘vriendelijke schikking’ te treffen zou zijn. De verhouding tussen Sofia van Rechteren en haar man Jan Reint van Rechteren zal in die tijd niet al te rooskleurig zijn geweest. In het eerste huwelijk van Sofia met haar achterneef Johan van Rechteren Limpurg schijnt een zekere harmonie geheerst te hebben, berustende op een onderlinge goede verstandhouding; maar toen leefde haar jongere broer nog en was zij niet meer dan een ‘goede partij’. Haar tweede huwelijk schijnt duidelijk gearrangeerd te zijn door haar vader en haar oom Frits van Rechteren tot Noorddeuringen. Dit huwelijk was zeker bedoeld om Almelo binnen de enge familiekring te behouden. Toen dat huwelijk echter kinderloos bleef, kwamen de kaarten anders te liggen. Sofia had duidelijk gekozen voor de belangen van zichzelf en van haar kinderen. Een gelukkige bijkomstigheid was, dat Frits van Rechteren voor een militaire loopbaan bij de cavalerie had gekozen, waardoor hij meestijds bij de troepen in garnizoen elders lag en niet te Almelo vertoefde. Op 4 november 1771 overleed de oude heer van Almelo, Sofia’s vader. Kort daarop liet zij zich door de provincie Overijssel met de heerlijkheid Almelo belenen onder hulderschap van haar man, die echter bij die gelegenheid zijn rechten op Almelo staande hield. Sofie van Rechteren baseerde zich hierbij op de huwelijkse voorwaarden van haar ouders, die nu ook ter inzage werden gegeven aan de overige familieleden. Daaruit bleek duidelijk, dat Adolf Hendrik van Rechteren en zijn vrouw er destijds in hadden toegestemd dat Almelo niet alleen op Adolf van Rechteren als hun oudste zoon zou vererven, maar ook op zijn kinderen en erfgenamen. Jan Reints jongere broer August Hendrik Christiaan van Rechteren, heer van Borgele, riep nu zijn broer op zijn rechten te doen gelden; en als die er van af zou zien, zou hij zelf zijn rechten op Almelo doen gelden. Jan Reint trof vervolgens in 1772 een regeling met zijn vrouw, die inhield dat zij in het bezit zou blijven van huis en heerlijkheid Almelo, maar dat hij de rechten namens zijn vrouw zou uitoefenen. Jan Reints broer, de heer van Borgele, was het hier niet mee eens, noch diens oom - de volgende in de opvolging - de heer van Gramsbergen, Reinhard Burchard Rutger van Rechteren. Gezamenlijk besloten zij een proces te beginnen om hun rech-

Het Huis Almelo. L. Meijer (ca. 1837) Steendruk uit: Twente te Pronk.

ten te laten gelden. Daartoe wendden zij zich tot de Staten van Overijssel als hoogste rechtscollège in die tijd. Deze bepaalden, dat voor het landgericht van Borne een proces gevoerd moest worden over de geldigheid van de akte van huwelijkse voorwaarden uit 1722. Het zou een slepend proces worden, vol juridische spitsvondigheden en ongetwijfeld veel brouille binnen de familie Van Rechteren. Jan Reint van Rechteren stierf in 1783, waarop diens broer August zich terstond - daags daarna - met huis en heerlijkheid Almelo door de provincie Overijssel liet belenen. Dit betekende niet, dat hij ook daadwerkelijk zeggenschap daarover kreeg, maar zo'n actie diende eerder gezien te worden als het reserveren van zijn (al of niet geldige) rechten. Want een jaar later liet Sofia van Rechteren zich ook opnieuw met Almelo belenen. Weliswaar was zij daarmee reeds in 1771 beleend, maar omdat haar man was overleden, die toen als haar plaatsvervanger optrad, moest dat opnieuw gebeuren; nu met de 'ledige hand' en met haar rentmeester als haar plaatsvervanger.

Werden haar rechten door haar familieleden bestreden, ook van de burgerij van het stadje Almelo kreeg Sofia van Rechteren het te verduren. Als gevolg van de woelingen in de jaren tachtig van de 18de eeuw - onder invloed van Johan Derk van der Capellen waren onder meer de gehate drostendiensten afgeschaft - wilden ook de Almelse burgers meer zeggenschap, bijvoorbeeld over het bestuur van hun stad. De jaarlijkse verkiezing van de burgemeesters van Almelo behoeft goedkeuring van de gravin, de burgers wilden van die inmenging af.

Toen de verkiezing in februari van 1786 zou plaatsvinden, ging het er om spannen.

Er vonden in het stadje zelfs ongeregelde plaatsen plaats. De burgers kozen inderdaad zelf hun burgemeesters, een keuze die vervolgens niet door Sofia werd erkend. Ook in deze situatie moest zij haar rechten verdedigen, wat weer de nodige processen tot gevolg had.

Aan het democratiseringsproces kwam in 1787 een einde, toen Pruisische troepen niet alleen in Overijssel, maar ook elders in de Nederlanden binnenvielen om de stadhouder, prins Willem V van Oranje, bij te staan in het herstel van de orde. In 1788 kon Sofia op de oude wijze haar invloed op de burgemeesterskeuze laten gelden. In 1795 kwam er definitief een einde aan het oude bestel, het *ancien régime*. Franse troepen vielen het land binnen en brachten hier onder de leus 'Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap' de omwenteling teweeg. Aan alle oude rechten kwam een einde. De regering in Overijssel kwam in handen van de representanten van het volk en hetzelfde gebeurde op lokaal gebied. De vrouw van Almelo werd in het vervolg als 'burgeresse' aangesproken, nadat bij besluit van het provinciaal bestuur van 9 mei 1795 haar alle politieke en rechterlijke macht was onttrokken.

Aan het proces met haar familieleden kwam in 1796 een einde, toen twee onafhankelijke rechtsgeleerden een voor Sofia van Rechteren positief advies uitbrachten aan de rechter van Borne, die overeenkomstig vonniste. Maar de geschiedenis had werkelijkheid ingehaald; het rechterlijk vonnis was krachteloos geworden omdat zij haar rechten als vrouw van Almelo niet meer kon uitoefenen. Toch bleef zij niet bij de pakken neerzitten. Vasthoudend als zij was - waarschijnlijk een van haar karaktertrekken - richtte zij zich in 1804 tot de landsregering om in haar oude rechten hersteld te worden. Echter tevergeefs. Niet lang daarna moesten haar krachten het hebben begeven. Op 6 juli 1805 maakte haar oudste zoon in de Zwolsche Courant bekend, dat zijn moeder 'aan een langzaam verval van krachten' was overleden.

EEN SIGNET VAN DE HAVEZATE WELEVELD?

De feiten betreffende het kort geleden door het VDI aangekocht zegelstempel (signet) blijken anders, dan vermeld in het artikel van Gerard Vaanholt, 'Een signet van stand' in de Twentsche Courant Tubantia van 31 oktober jl.. Mede namens mijn heraldisch zeer goed ingevoerde collega's van het Historisch Centrum Overijssel te Zwolle, de heren A.J. Mensema en jhr. A.J. Gevers, die mij op de onjuiste feiten rondom het zegelstempel opmerzaam hebben gemaakt, schrijf ik hier, na een daartoe ingesteld onderzoek, dan ook de naakte waarheid, die echter niet ontnuchterend hoeft te zijn.

Omdat het zilveren signet qua vorm vroeg 18e-eeuws is, kan dit niet van de havezate Het Weleveld te Zenderen afkomstig zijn. Het is zelfs zo dat het daar nooit is geweest. Het erop afgebeelde familiewapen (voor geïnteresseerden: Doorsneden, A. in goud een uitkomende rode wolfskop en – hals; B. in blauw drie zilveren rozen, en een gekroonde helm van zeven bladeren als helmteken), is wel van het reeds in het jaar 1244 genoemde riddermatige geslacht Van Welvelde, dat aan de wieg stond van het gelijknamige huis. Dus er is geen sprake van een huiswapen van het huis Het Weleveld, maar wel van het familiewapen van Van Welvelde. Het huis Het Weleveld is reeds in 1521 door het huwelijk van Anna van Welvelde met Sweder Schele - grootvader van dé Sweder Schele (1569-1639), auteur van de driedelige huiskroniek - in de familie Schele gekomen. Vervolgens kwam het Weleveld achtereenvolgens in de families Van Rechteren tot Almelo (tussen 1715-1719), en Van Hambroeck (in de periode 1719-1819).

Van welke havezate zou het signet dan afkomstig kunnen zijn? De familie Van Welvelde heeft – blijkens de havezatenboeken van Salland en Twente van de heren Gevers en Mensema - in Overijssel ook de havezaten De Hachmeule te Bentelo, de Arendshorst bij Ommen, de Luttenberg in Raalte, en Buckhorst in Zalk en Veecaten bezeten. De Hachmeule in de jaren 1558-1644, de Arendshorst van 1660-1686, de Luttenberg van 1724-1734 en Buckhorst tussen 1675 en 1757. Gezien de datering ervan zal het zegelstempel wel aan (een van) de twee broers Johan Zeger (1689-1750) en Zeno Arend van Welvelde (1695-1757) hebben toebehoord. Johan Zeger bezat de havezaten De Luttenberg en Buckhorst en zijn jongere broer erfde in 1750 Buckhorst na het kinderloos overlijden van Johan Zeger. Het zegelstempel zal dus afkomstig kunnen zijn van deze - beide in Salland gelegen - havezaten.

Maar er is ook een andere, hypothetische mogelijkheid en dat is dat het op het signet afgebeelde familiewapen óók door de van oorsprong uit Oldenzaal afkomstige familie Meijlink gevoerd werd. De familie Meijlink, waarvan de genealogie in het *Nederland's Patriciaat* van 1984 (het zgn. blauwe boekje) gepubliceerd is, voerde reeds sinds 1531 exact hetzelfde wapen als de familie Van Welvelde.

In dat jaar zegelde Johan Meijlink in zijn hoedanigheid van richter van het richteramtb Borne - waaronder Zenderen ressorteerde - met hetzelfde wapen als de familie Van Welvelde. Niet onwaarschijnlijk is dat deze Johan het familiewapen van Van Welvelde heeft 'geusurpeerd', aangezien hij niet over een aangeboren familiewapen beschikte en als richter toch een eigen zegel moest hebben om officiële stukken te kunnen bezegelen. Het toeval wilde dat ene Jan Michael Meijlink (1657-1731) meester-zilversmid te Oldenzaal was. Of hij het bedoelde zegelstempel voor zichzelf heeft vervaardigd zal nog uitgezocht moeten worden, maar het kan ook zijn dat zijn zoon Christoffer Meijlink (c. 1700-1775), die zich plm. 1737 als wijnkoper te Amsterdam vestigde, de opdracht tot de vervaardiging van het zegelstempel heeft gegeven.

Hoe dan ook, het is om het even van welke Sallandse of Twentse havezate het signet afkomstig is, aangezien het daarop afgebeelde wapen van Van Welvelde (én Meijlink) een Twentse oorsprong heeft! Het Van Deinese Instituut te Enschede kan opgelucht ademhalen, de bij elkaar gesprokkelde 500 gulden voor de verwerving ervan zijn gelukkig niet voor niets uitgegeven.

J.H. Wigger

IS HET NOU ALMELO OF TOCH OLDENZAAL?

Het leven zit vol raadsels. Jarenlang heb ik één van de hier afgebeelde kaarten in mijn verzameling gehad. In juli 1913 werd ze verstuurd vanuit deze plaats naar Apeldoorn. Achterop staat in keurig handschrift geschreven: "Hierbij de beloofde kaart. Daar ze niet meer in voorraad waren, moesten ze eerst nog afgedrukt worden". Afgelopen jaar liep ik over een tentoonstelling over oud-Oldenzaal. En wat zie ik daar tussen de tentoongestelde kiekjes? De hierbij afgebeelde Ansicht. De suppoost kon mij niet wijzer maken. Mijn aarzeling omtrent de locatie van deze prent is sindsdien niet weggenomen. Wat erop afgebeeld staat, is het honderdjarig bestaan van de staat der Nederlanden (1813-1913). Vrijwel iedere plaats had haar historische optocht, ook Almelo. Ter illustratie voeg ik een andere kaart toe die deze optocht aankondigt. Voorlopig houd ik beide ansichten in mijn verzameling-Almelo, hoewel ik enige schroom heb.

Joop Sybrandi

PUTTEN: TRADITIONELE WATERVOORZIENING IN TWENTE

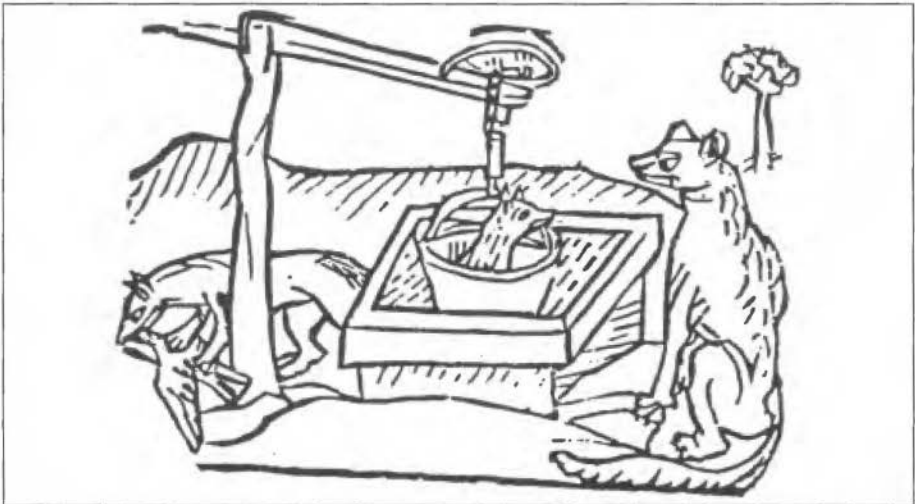
Everhard Jans

In Twentse stadjes, zoals Almelo en het bij de grens gelegen schilderachtige Ootmarsum, maar ook in het 'oaver 'n poal' gelegen Uelsen had men vroeger in iedere wijk een put voor de lokale drinkwatervoorziening. Nog steeds zien we in Ootmarsum de bewaard gebleven vierkante putten van zandsteen, soms nog voorzien van een eikenhouten puttenpost en zwengel. De oudste wijkput in het kerkdorp Uelsen werd in 1955 door Willy Friedrich gefotografeerd: een vierkante put uit 1639 achter het woonhuis van Völlink, destijds uitgerust met puttenpost en puthaak.

Regen- en bronwater

Het water in de Twentse putten, met name in de stadjes, werd vroeger wel aan kwaliteitsonderzoek onderworpen. Soms bleek het bedorven door secreetputten in de buurt, maar in het algemeen werd de kwaliteit redelijk tot goed genoemd.

Voor de stad Almelo berichtte medicus Heppe in 1785: (Tevens zijn) *“er eenige waterputten, bijna in ieder huis is eene waterput of pomp, van zuiver welwater, 't welk meest hard en iets brak is, niet ligt schuimende; doch dit wordt vergoed door de regenbakken en het rivierwater”*.

Reinke de Vos, 1498

In Almelo kwam er in 1894 waterleiding. Zowel op het platteland als in de landstades bleef men echter nog lang gebruik maken van water uit putten. Eigentijds onderzoek heeft uitgewezen, dat water uit privé-regenputten niet geschikt geacht moet worden voor consumptie.

Over putten is in de literatuur het één en ander te vinden, onder andere over de diverse materialen waarvan ze werden gemaakt.

Boomputten

De oudste bewaard gebleven putten in Twente zijn boomputten gemaakt van uitgeholde boomstammen. In Tweekelo kennen we een opgegraven exemplaar op het volgwaaarde erve De Helmer. De bodemdiepte bedroeg 2,50 - 3 m. Het gave stuk van de stam (tot in het grondwater) was 1,20 m hoog, de diameter bedroeg 2,50 tot 3 meter. De boomstam was overlans gekloofd, waarna de uitgeholde delen tegen elkaar waren gezet. De putbodem bestond uit een vierkant van ruwe planken. (J.W.M. Gigengack)

In Eibergen is een exemplaar aangetroffen, dat te bewonderen is in het plaatselijk streekmuseum De Scheper. (Ook de in 1936 opgegraven 'tonput', die voor het woon-einde van het veertiende-eeuwse erve Kots lag, was waarschijnlijk een boomput.)

In Rijssen waren dit type houten putten eveneens bekend. Daar troffen D. Poortman en A. Bakker in september 2000 de resten van zo'n put aan op het terrein van de voormalige havezate Beverveurde. Het ging hier om een uitgeholde eikenhouten boomstam van circa 60 cm hoog, daterend uit de twaalfde of dertiende eeuw. Deze boomput is inmiddels overgebracht naar het Rijssens 'Museum De Oosterhof', evenals een kannetje van keramiek dat op de bodem van de put werd gevonden.

Bij het gemeentehuis van Haaksbergen werd een houten put van ruw bedisseld hout aangetroffen met daarin een Sieburgkannetje, waarmee de put gedateerd kon worden als veertiende-eeuws.

Turfputten

In 1985 werden in Holten in het uitbreidingsplan De Beuseberg turfputten aangetroffen. Ze moeten rond 1620 zijn gegraven door arme landbouwers. De datering volgde uit de aangetroffen potscherven. De putten hadden een doorsnede van een meter. Rondom dergelijke putten vond men wel een vierkante omheining van vier paaltjes met daartegen een of twee planken, om te voorkomen dat kinderen of volwassenen erin vielen.

Putten van Bentheimer zandsteen

Het oudste voorbeeld van een waterput van Bentheimer zandsteen is circa duizend jaar oud en staat in het oude Enschedese stadscentrum nabij de Ned. Hervormde kerk, waarvan de fundamenten overigens even oud zijn.

H.A. Steenbeke vond begin september 1970 aan de Klokkenplas in Enschede een put van Benteimer steen. Het bouwsel was opgetrokken uit nagenoeg vierkante blokken met een lengte van 60-70 cm, waarvan de buitenkant dusdanig bijgehakt was dat er een cirkelvormige omtrek was ontstaan. Een aantal blauwgrijze scherven op de bodem van de put waren resten van kogelpotaardewerk.

De amateur-archeoloog G.J. Eshuis uit Almelo vond rond en in de put van het erve 'Coldenhof' nabij de Kolthofsingel in Almelo fragmenten van Pingsdorfer aardewerk (vanaf de elfde eeuw), een van leem gebakken visnetverzwaring en een vuurstenen schraper.

De put was opgebouwd uit vrij onregelmatige, alleen aan de sluitkanten behouwen Benteimer zandsteenbrokken. De bovenbouw van deze put uit 1747 was gesloopt.

A.E. Rientjes inventariseerde als één der eersten zandstenen putten rond Hellendoorn; G.J. Eshuis zette dit werk na 1950 voort in West-Twente en Noordoost-Salland.

Het is zeker zo dat de meeste ronde en vierkante putten van zandsteen in Twente en de noordelijke Achterhoek (Neede, Eibergen) uit de periode 1700- 1850 dateren, de periode waarin de rijkste (volgewaarde) boerenhuizen 'stenen' buitenwanden kregen. Een karakteristiek voorbeeld hiervan is het 'boavenènde' uit 1801 van de nog bestaande boerderij Hof van Usselo in het kransesdorp Usselo. Op het erf staat de ronde zand-

Put bij 'de Liskoel' te Vasse. (Foto: E. Jans)

stenen put met houten deksel in het verlengde van de 'boavendeure'. De puttenpost ontbreekt.

Aan de Oude Wierdenseweg te Almelo staat in de tuin van het voormalige boerenerf Hammink (niet ver van de begraafplaats) een ronde zandstenen put met jaartal 1742, mogelijk geleverd door Stuurman uit Gildehausemmer.

Tijdens de opgravingen van het Catharijneklooster in hartje Oldenzaal werd een ronde zandstenen put aangetroffen met een diepte van 6 m. Daarin werd een complete klei-
pijp, een ivoren kammetje, een dobbelsteentje en een aardenwerken kommetje met dobbelsteentje aangetroffen. Daar werd toen ook een houten put gevonden, die rond 900 na Christus is gedateerd, aan de hand van een daarin gevonden scherfje van Pingsdorf-aardewerk.

Handel in zandstenen putten

H. Reynders uit Ambt Delden was de eerste die studie heeft gemaakt van de export van zandsteenputten naar Oost-Nederland. Zandsteen als bouw materiaal kent als bloeiperiode 1450- 1750; voor de putten: 1750- 1850.

Reynders ging uit van de oude ronde zandsteenput op het erve Hesselder in Hasselo bij Hengelo. Op deze put kwamen de initialen van de leverancier voor: J-S, vergezeld van het jaartal 1707. Uit nasporingen in het archief in slot Steinfurt (Münsterland) bleek dat J-S stond voor Joan Stuurman, 'Bergmeister' en 'Steinmetz', die in Gildehaus had gewoond en gewerkt. Dezelfde steenhouwer (tevens ondernemer) had een contract met Herman Stenvers te Zwolle (1754) voor de jaarlijkse levering van 10.000 voet zandsteen uit het Graafschap Bentheim aan een opslagplaats aldaar. Er moet een bloeiende handel in zandsteen hebben bestaan met aannemers/bouwvakkers in landelijk en stedelijk Twente, afgaand op de overvloedige verwerking van Bentheimer en Gildehauser zandsteen aan en rondom gebouwen alhier. Dit handelsaspect zou met behulp van de steenleveranties en pachtcontracten in de archieven van slot Steinfurt nader kunnen worden uitgezocht.

Putten van baksteen

Kampman spreekt over een achter het 'Rectorshuis' aan de Korte Prinsenstraat opgegraven put, die waarschijnlijk uit het derde kwart van de achttiende eeuw dateert (bouw van deze Latijnse school: 1783): "De put is opgemetseld van rode bakstenen van die specifieke vorm, nodig om ronde bouwwerken, zoals fabrieksschoorstenen en in dit geval ronde putten, op te metselen. De hier opgegraven put bevatte nog aardig wat water, terwijl de waterstanden in de verschillende perioden zich duidelijk op de wand aftekenden. Tevens was de bruine aanslag van het ijzerhoudende water zichtbaar. De specie van de put bestond uit kalk en zand en de stenen onderling zaten los. Deze 'putstenen' werden onder meer vervaardigd in de steen- en pannenfabriek Ten Cate in Noordijk bij Neede, en bij de firma Ten Bokkel- Huinink van de steenfabriek

'Kisveld', eveneens in Neede. Rondom Almelo kwamen de bakstenen putten op de erven van het Huis Almelo veelvuldig voor.

De betonnen putring

Door de veranderingen in de landbouw en door stads- en dorpssaneringen zijn al veel antieke putten verdwenen. Ter vervanging van de vroegere zandstenen of houten puttrechters verscheen in de loop van de twintigste eeuw de onverwoestbare maar kille putring van beton of van een stuk rioolbuis, vaak met een handpomp ernaast. Het is de laatste, nuchtere schakel in de puthistorie van Twente.

Betonnen drinkbak voor het vee uit Twente, (foto: Het Oversticht, Zwolle, juli 1999)

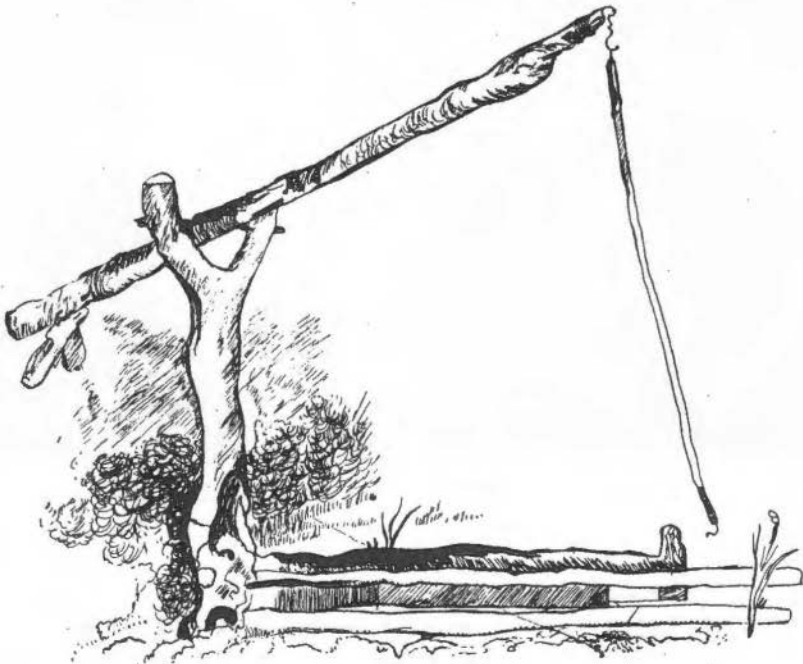
De puttenpost

Gigengack beschreef de 'verlichting van het waterputten', die tot stand kwam door middel van een hefboom naast de put. Rientjes schreef: *"En merkwaardig, voor 500 jaren en vroeger waren de puttenposten op dezelfde wijze in gebruik als wij vandaag ze nog op oude erven zien! Een paal, strampsgewijs, dikwijls hiervoor uitgezocht, draagt een balk op draaibare spil, aan het eind bezwaard met een zware zwerfkei, houtblok, oud wagenrad, of ook een emmer met steenen"*.

“Veelal werd de boom, die als ‘schacht’ of ‘scheere’ moest dienen, met de ‘stobbe’ uit de grond gerooid, zodat een goede balans werd verkregen. Zonodig werd de achterzijde van de hefbrug verzwaard met een zwerfsteen. Deze rustte dan in een holte van de stam en werd vastgemaakt met ‘draod’ of ‘baandiezer’. (Gigengack)

En Cato Elderink: *“Naast de put staat de puttenboom, waarop de lange ‘puttenscheere’ rust, aan wier einde, boven het water, de zwengel hangt, aan welke de emmer kan bevestigd worden, het andere einde der ‘scheere’ is met keien bezwaard, die gewoonlijk in een versleten ijzeren pot er aangehangen worden”.*

Aar van de Werfhorst heeft in zijn streekroman uit de jaren dertig, ‘Jennechien’, fraai geschilderd hoe de puttenpost gebruikt werd: *“Voor het huis van de Klumpe stond Treesken. Zij liet den emmer neer in den put. De groote boom ging langzaam naar achteren, waar een oude emmer gevuld met zware stenen aan hing. Dan daalde het eind weer, tot Treesken den emmer van den haak nam. Zij was bezig het straatje te schrobben”.*

Put en puttenpost uit de omgeving van Hellendoorn, naar Rientjes 1945 (pentekening)

Het heden

Maar bij antiekwinkels langs de wegen van Twente zien we ze vaak te koop staan, voor een behoorlijk bedrag. Bij de al dan niet neo-Saksische nieuwbouwhuizen stelt men de zandstenen puttrechter dan weer op als onderdeel van een siertuin, soms voorzien van de houten putgalg met emmer, als nostalgische 'herinnering aan oude tijden'. Voor het onderzoek naar de verwerking van zandsteen in kunsthistorische en volkskundige zin is een goede fotodocumentatie van Twentse putten urgent.

Geraadpleegde literatuur:

- Beek, J.G. van, W.J.E. Berns e.a., 'Boerderijen in Enschede, deel 2', uitgave Broekhuis.
- Eshuis, G.J., 'Van boerenland tot stadsrand', (Enschede, 1976).
- Gigengack, J.W.M., 'Twentse Woorden en Gezegden, deel 1', (Enschede, 1979), p. 69 en 70.
- Jans, E., Sandsteinverwendung an Bauern- und Bürgerhäusern in der Twente und im Achterhoek, in: 'Sporen in zandsteen, Baumberger en Bentheimer zandsteen in het gebied tussen IJssel en Berkel', (Coesfeld, 1999), p. 98-102.
- Jans, J., 'Landelijke bouwkunst in Oost-Nederland', (Enschede, 1967).
- Kampman, R., De watervoorziening van Almelo in de vorige eeuw, in: 'Jaarboek voor Twente 1987', p. 122- 133.
- Klopmeier, G., Handel und Verkehr in der Grafschaft Bentheim zu Anfang des vorigen Jahrhunderts, in: 'Bentheimer Jahrbuch 1956', p. 31- 42.
- Kraft, J.H.W., Brunnen Brunnenfassungen Steinmetzzeichen in: 'Der Holznagel, 2/ 1981'
- Reynders, Dr. H., Raadsels rond een oude put, in: 'Jaarboek voor Twente 1979', p. 55-59
- Laan, K. ter, 'Van Goor's Folkloristisch Woordenboek van Nederland en Vlaams België', (s Gravenhage, 1974)
- Maassen, S., Water voor fijnproevers, in : 'Wetenschap en techniek', bijvoegsel Intermediair, 1 maart 2001, p. 113 en 114.
- Rientjes, A.E., Het oude landschapsschoon in Overijssel, in: 'Verslagen en Mededeelingen Overijsselsch Regt en Geschiedenis, (1945), p. 9 e.v.
- Ulrich. E. en H. Wieringa, Het Agnesklooster te Oldenzaal, voorlopig verslag van een opgraving door de AWN, in: 't Inschrien nr.1- 1998, p. 18 en 19.
- Voort, H., Abbau, Absatz und Verwendung von Bentheimer Sandstein in acht Jahrhunderten, in: 'Bentheimer Jahrbuch 2000', p. 5-21.

'EENE HOOGST ZELDZAME PENNING

J.E. Gieskes

Dat is de beschrijving die de grote numismaat P. Verkade in zijn *Muntboek der Zeven voormalig Vereenigde Provinciën*, het standaardwerk op het gebied van de provinciale muntslag, gaf van een penning die al sinds jaar en dag deel uitmaakt van de onvolprezen collectie van voorheen de Twentse Oudheidkamer.

Foto's W. Kampjes

Het is inderdaad een bijzonder stuk. Meer dan vierhonderd jaar oud, jammer genoeg in lood geslagen in plaats van het oorspronkelijke zilver, maar, ondanks de kwetsbaarheid van dit metaal nog in perfecte conditie zoals bijgaande foto's tonen. Wat stelt hij voor? Hij bedoelt te zijn een aansporing tot weerbaarheid tegen de Spaanse bezetter. Op de voorzijde staan de wapenschilden van de provincie Overijssel en de drie grote steden Deventer, Zwolle en Kampen, omgeven door het rondschrift: *Transissulanos et Deus et Labor promovet*, aan de keerzijde een ridder te paard, rijdend door de tekst die op die van de voorkant aansluit: *Intrepidus tyrannis*. Samen,

op voor- en keerzijde betekent dit potjeslatijn zoiets als *God en de nijverheid bevorderen de onverschrokkenheid tegen tyrannen*. Maar wat de zaak pas echt interessant maakt voor een oude penningenman is de rand van wapens van de Provinciale Statenleden, zeventien in getal, die bovengenoemde ridder omringt. Met de drie aan vóórzijde samen de twintig in totaal die de Statenvergadering vormden. Volgens dr. Ilish uit Münster, die de verzameling destijds gecatalogiseerd heeft, zou de penning uit 1592 dateren, maar dat leek mij niet zo logisch. In 1592 is weliswaar Steenwijk op de Spanjaarden veroverd, maar de grote veldtocht van Maurits in 1597 in het oosten van het land maakte die datum veel waarschijnlijker. In dat jaar zijn tenslotte Enschede, Oldenzaal, Ootmarsum en Lingen (ook bezit van de Oranjes) achter elkaar bevrijd.

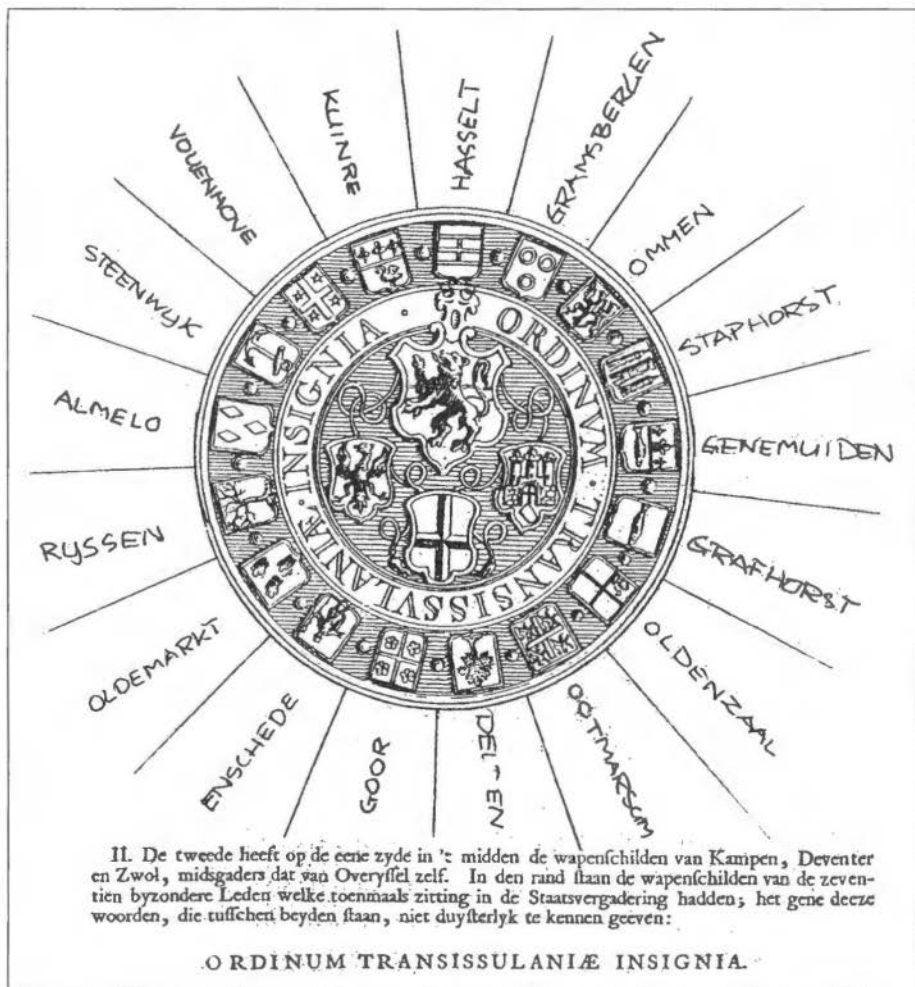
Maar de zaak zou nog interessanter worden. Er is geen penning van enige importantie die niet vermeld staat in *HISTORI-Penningen der Nederlanden* van Van Loon uit 1722, ook in het bezit van het VDI. Ik was dus enigszins verrast te constateren dat deze penning er niet in stond. Je kunt daar dan rustig uit concluderen dat het dan geen penning maar een munt zou moeten zijn. Gezien zijn doorsnee, 45 mm, een daalder. Opgezocht in bovengenoemd boek van Verkade (van 1848) blijkt dat dan ook het geval te zijn; hij noemt het een Overijsselsche Daalder. Maar... de afgebeelde wijkt wat het uiterlijk betreft wel iets af.

Verkade schrijft daarover: “ (...) *deze munt, ook in een werkje door een liefhebber in Deventer voor eenen daalder gehouden, is hoogst zeldzaam. Van dezelve bestaat nog een andere stempel, welke meer naar eene medaille (penning) dan naar eene munt gelijk; de eerstbedoelde zoude volgens onderstelling van dien liefhebber omstreeks den jare 1597 geslagen zijn*”.

Het blijkt uiteindelijk een zogenaamde Landdagpenning te zijn, al wordt hij ook wel daalder genoemd, zo'n beetje tussen munt en penning in.

Ofschoon 't wel leuk is om met je veronderstelling gelijk te krijgen, is dat niet de reden waarom ik Inschriefflezers met een louter numismatisch verhaal zit lastig te vallen. De werkelijke reden is de rand van wapens van heel Overijssel die deze penning al vierhonderdvier jaren siert. Aangezien ik er tot mijn spijt maar zeven kon identificeren heb ik er een kleine quiz van gemaakt, en een aantal kopieën ervan rondgedeeld op een avond van de Numismatische Kring Twente. Daar bleek de gemiddelde kennis met die van ondergetekende overeen te komen. Maar een van de leden herinnerde zich dat hij de penning jaren geleden in een catalogus had gezien, compleet met een beschrijving van de wapens. Het resultaat heb ik weergegeven in het volgende schema, waarvoor ik gemakshalve en voor de duidelijkheid een andere penning met dezelfde wapens uit de grote Van Loon heb gebruikt.

Boeiend is te zien welke plaatsen belangrijk genoeg waren om in de Staten te zijn vertegenwoordigd, dat er zeven Twentse leden waren tegenover tien uit de rest van onze provincie, en vooral bijzonder is dat Enschede nog met het oude Sint Jacobus-wapen

vermeld wordt. En dat klopt ook wel, want officieel is onze oude stadspatroon pas in 1670 vervangen door het bekende hek.

Bronnen:

Van LOON, 'Historipenningen II', 1722

P. Verkade, 'Muntboek, Namen en Afbeeldingen van munten, geslagen in de zeven voormalig vereenigde Nederlandsche provincien', 1848

J.B. Westerhof, catalogus november 1997

J. Mevius, Vriezenveen

DE NIKÈTEMPEL IN ATHENE INSPIRATIEBRON VOOR DE WATERSTAATSKERK IN HENGELO

Zeno Kolks

In de eerste helft van de 19de eeuw bestond er in West-Europa een grote belangstelling voor de bouwkunst van de oude Grieken en Romeinen (6de eeuw vóór Chr. tot 4de eeuw na Chr.). Toch zijn er in ons land en zeker in onze regio maar weinig gebouwen, die met het hoofdelement van de klassieke architectuur, de vrijstaande zuil, zijn uitgerust. In Twente behoort een enkele fabrikeursvilla in Enschede (het Roessingshuis, Langestraat 41, uit 1803 ?) tot de uitzonderingen, alsmede de Waterstaatskerk van Hengelo.

Dit gebouw, dat sinds 1976 geen kerkelijke functie meer heeft, is in de jaren 1837-1839 gebouwd als hervormde kerk. Terecht wordt het een Waterstaatskerk genoemd omdat er sinds 1824 in ons land geen kerken meer mochten worden gebouwd zonder toestemming van de koning, en het ministerie van Waterstaat betrokken was bij de bouw. Het eigenlijke, overdwars-rechthoekige kerkgedeelte vertoont ook in Hengelo nauwelijks karakteristieke elementen van de bouwkunst uit de klassieke Oudheid. Anders is dat met de aan de hoofdingang voorafgaande zuilenportiek. De vier iets meer dan 7 m hoge zuilen behoren tot het zogenaamde Jonische vormenstelsel, dat herkenbaar is aan de met krullen (voluten) versierde kopstukken (kapitelen). Eén van de vroegste toepassingen van de Jonische orde aan de buitenzijde van een tempel op het vasteland van Griekenland is de zogeheten Nikètempel aan de westzijde van de Akropolisberg in Athene. De tempel was het meest representatieve gebouw van de oude Griekse architectuur. Dit voorbeeld is omstreeks 425 vóór Chr. opgetrokken. De Turkse overheersers braken het in de 17de eeuw af, maar in 1835 - N.B. twee jaar vóór het begin van de bouw van de Waterstaatskerk in Hengelo - werd het gebouw gereconstrueerd. Men kan zich voorstellen, dat deze reconstructie op de bouwkundigen van die dagen een geweldige indruk moet hebben gemaakt. Tussen beide gebouwen, in Athene (fig. 1) en Hengelo (fig. 2), is een aantal frappante overeenkomsten te constateren. In beide gevallen gaat het om een aantal van vier. Zowel bij de Nikètempel als bij de Waterstaatskerk hebben deze zuilen voetstukken (basementen) van de zogenaamde Attisch-Jonische vorm (een hol tussen twee bollen). Verder zijn zowel in Athene als in Hengelo de schachten (de gedeelten tussen het basement en het kapiteel) uit één stuk (in Hengelo is dit echter maar schijn), en de kapitelen overhoeks gesteld. En tenslotte bevinden de zuilen zich in beide gevallen vóór een overdwars-rechthoekige kernruimte. Naast deze overeenkomsten zijn er ook belangrijke verschillen. De Nikètempel heeft ook aan de achterzijde vier zuilen, de Waterstaatskerk niet. De schachten van de zuilen in Athene zijn voorzien van verticale groeven (cannelu-

Waterstaatskerk te Hengelo, (foto: H. Kleerebezem, 2001)

res), die in Hengelo niet. In Hengelo geven zij een verdunning (entasis) te zien, maar in Athene niet. Bij de tempel hellen de zuilen en de muren iets naar binnen, om de starheid van de geometrie te doorbreken; bij de kerk zijn alle onderdelen precies verticaal. En tenslotte is de vormgeving van het boveinde van de voorgevel in beide gevallen totaal verschillend. Persoonlijk ben ik ervan overtuigd, dat de architect van de Waterstaatskerk in Hengelo zich heeft laten inspireren door de Nikètempel in Athene. Of u het met mijn zienswijze eens kunt zijn, moet u zelf maar uitmaken.

Fig. 1. De Oud-Griekse Nikètempel in Athene (naar Durm.)

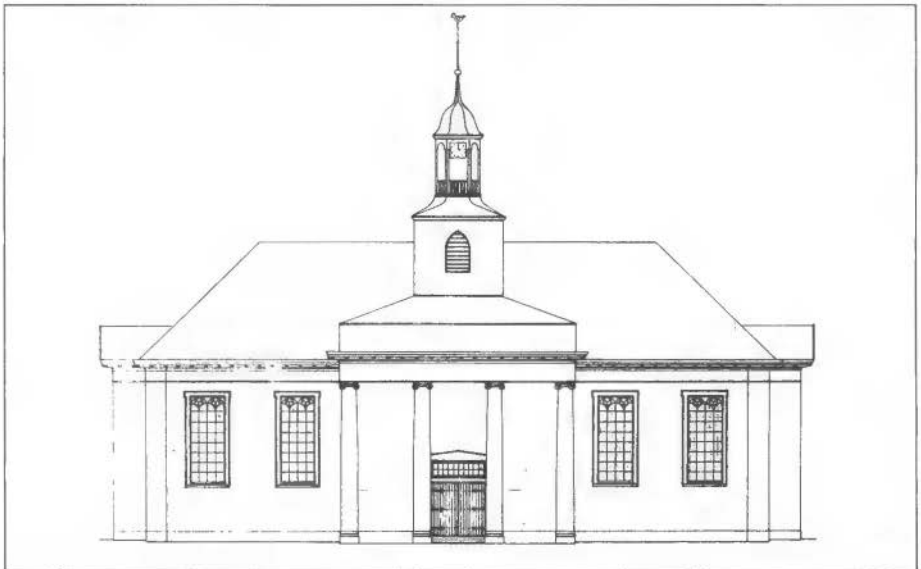

Fig. 2. De 19de-eeuwse Waterstaatskerk in Hengelo (naar Bos)

ALBERT GROLL, RICHTER EN RENTMEESTER TE LAGE IN DE 17E EEUW

H.D.J. Krikke en K. van Veen

De geschiedenis van Lage is reeds eeuwen verweven met die van Twickel. Lage ligt net aan de Duitse kant van de grens en wel aan de weg van Ootmarsum naar Neuenhaus. Twee forse witte zuilen met het opschrift 'Lage' markeren de toegang tot de heerlijkheid Lage.

Lage is bekend door de kasteelruïne, de watermolen en de kerk uit 1688. De nauwe band met Twickel is ontstaan toen Johan van Raesfelt in 1634 de heerlijkheid Lage kocht. Johan van Raesfelt en zijn vrouw Agnes van Münster waren in 1622 getrouwd en zijn in 1626 op Twickel gaan wonen. Johan overleed in 1648, waarna zijn zoon Adolf Hendrik hem in 1649 als heer van Twickel en Lage opvolgde. Adolf Hendrik trouwde in 1650 met Amadea Isabella gravin van Flodorff van huize Dorth bij Bathmen. Ook zij woonden op Twickel. Voor het beheer van de heerlijkheid Lage was een rentmeester aangesteld. Later werd er tevens een richter aangesteld die namens de heer van Lage de taken van het richterschap op zich nam. Toch had uiteindelijk de heer van Lage het laatste woord.

Oudste grafzerk

Toen Lage in het bezit kwam van de heren van Twickel was het kasteel een ruïne. De bewoners van Lage vielen kerkelijk onder Uelsen. Adolf Hendrik van Raesfelt en zijn vrouw Amadea Isabella van Flodorff hadden besloten een kerk te stichten in Lage, maar bij Adolf Hendriks overlijden in het jaar 1682 was de bouw hiervan nog niet begonnen. Pas in de jaren 1687 - 1688 is de bouw van de kerk gerealiseerd. Hoewel de kerk werd gebouwd door Twickel, was de benodigde grond beschikbaar gesteld door anderen. De drie bouwpercelen waren afkomstig van Albert Groll, van de schulte Lambert en van de mulder. De kerk werd in 1688 ingewijd door de Deldense predikant Paulus Putman. Van 1688 - 1691 was Frederik Crull de eerste predikant te Lage. Albert Groll was in die tijd richter en rentmeester te Lage.

De eerste diakenen van de kerk waren Jan Groll en Jan Meyling, hun eerste bediening als diaken vond plaats in het jaar 1689. Jan Groll en Jan Meyling waren de zoon en de schoonzoon van Albert Groll. Vroeger was het niet ongevoerd dat er in de kerk begraven werd; dit was overigens wel duurder dan op het kerkhof buiten de kerk.

De heren van Lage, die ook heer van Twickel waren, zijn elders begraven. Een praalgraf treft men daarom in de kerk van Lage niet aan. Zo kon het gebeuren, dat de in 1697 overleden richter en rentmeester Albert Groll als eerste een graf met grafzerk kreeg in de kerk van Lage. De grafzerk vermeldt het volgende:

*Albert Grol
 richter ende rent
 meester der Herlic
 heyt Lage; ende
 Peternelle van Goir
 syn huysvrouw
 (2 huismarken)
 is dese begraffenis
 uyt een liberaele
 gifte van den
 Heer van Lage
 gegeven*

Deze royale heer van Lage was Jacob van Wassenaer Obdam, de echtgenoot van Adriana Sofia van Raesfelt, dochter van de in 1682 overleden Adolf Hendrik. Deze oudste grafzerk van Lage is bij de restauratie van het kerkgebouw in 1977 uit de kerk verwijderd, evenals een aantal andere zaken. De grafzerk verdient historisch gezien weer een plaats te krijgen in de kerk van Lage.

De kerk te Lage. (Foto K. van Veen)

Grafzerk Albert Groll en Peternelle van Goir (Foto J. A. Polder, collectie VDI)

Albert Groll

Albert Groll (ca. 1620 - 1697) was in Lage rentmeester voor Twickel vanaf 1663 t/m 1696 en richter vanaf het jaar 1677 eveneens t/m 1696. Wie was hij eigenlijk? Lange tijd woonde er een zekere Albert Lucas in Lage, eigenaar van een bouwkamp/bouwland waarvan de opbrengst, jaarlijks 6 mud rogge, moest worden afgedragen; verder bezat hij ook de helft van een boomgaard (een gaerden) die jaarlijks een kist met fruit moest opbrengen, maar ook had Albert Lucas samen met nog twee anderen maatland (weiland). Deze Albert Lucas wordt voor het eerst genoemd in het jaar 1641 in de

rekeningen van de rentmeester Johan Meinertz. Tot het jaar 1662 wordt Albert Lucas in de boeken van de rentmeester genoemd. Daarna treffen we zijn naam niet meer aan, maar wel de naam Albert Groll. Albert Groll blijkt in 1663 rentmeester te zijn van Lage; hij is de opvolger van Johan Meinertz. Albert Groll was getrouwd met Petronella (Peternelle) van Goor (van Goir). Hoewel er geen duidelijk bewijs ligt, is er een aanwijzing dat hij ook getrouwd is geweest met Maria van Goor, waarschijnlijk een familielid (zuster) van zijn vrouw Petronella. Ook Maria van Goor bezat land in Lage; haar naam komt voor in een testament dat is opgevraagd door een kleinzoon in het jaar 1708. Het staat er enigszins cryptisch: "... Albert Grolle junior, het testament door sijn Groot Vader en Groot Moeder, wijlen Albert Grolle en Maria van Goor, opgericht, uit den gerichte doen lichten sijnde in originali het selve hem ter handen gestelt" (Huisarchief Twickel, inv.nr.6273/1 blz 109).

Albert Groll trad voor het eerst namens de "HochEdelgebooren en Gestrengen Heer Adolph Henrich van Raesfelt, Heer toe Twickeloe en Lage, Drost des Landes Twente, als richter derselvige te Lage" op in 1677; de keurnoten waren Jan Groll en Evert Poort. In 1696 treffen we de naam van Albert Groll voor het laatst aan. Pas in 1698 is zijn opvolger als richter aangesteld. Van 1696 t/m 1698 was Alberts zoon Lucas Groll rentmeester van Lage.

Kinderen van Albert Groll

Van drie kinderen van Albert Groll, namelijk Jan, Lucas en Christina, weten we dat ze een band hadden met Twickel. In 1682 kwam Lucas Groll van Lage naar Delden en werd daar dienaar van Adolf Hendrik van Raesfelt in diens laatste levensjaar. Kennelijk is dat in een goede sfeer verlopen, want Adolf Hendrik deed op zijn sterfbed aan Lucas de toezegging om later zijn vader Albert Groll in Lage als richter en rentmeester op te mogen volgen. Twee jaar later, in 1684, kwam ook zijn zuster Christina naar Twickel, waar zij 'kamenier' werd. Zijn broer Jan bleef in Lage en is daar bij een aantal juridische zaken de gemachtigde geweest van mevrouw de douairière, Amadea Isabella van Flodorff.

Jan Groll

Jan Groll was de oudste van de kinderen Groll. In 1667 was hij getuige bij de doop van de zoon van Jan Hendriks de mulder. Jan Groll had land in Lage, o.a. bij de Achterste en Bovenste Kruidhof, de Soldaten Gaerden en de Achterste Goorkamp en hij was keurnoot bij het gericht van Lage. Maar hij werkte ook als voerman, hij gebruikte zijn wagen, om voor de bouw van de kerk stenen (de rode steen van het tigelwerck) van Ootmarsum naar Lage te vervoeren. Bij deze gelegenheid diende hij een rekening in voor transport en bier. Naast boter die naar Twickel werd getransporteerd, bracht Jan in 1692 bijvoorbeeld een paard naar Twickel, hij werkte aan de dijk (weg) naar Neuenhaus en had een actieve rol bij het binden van rogge. Van 1687 -

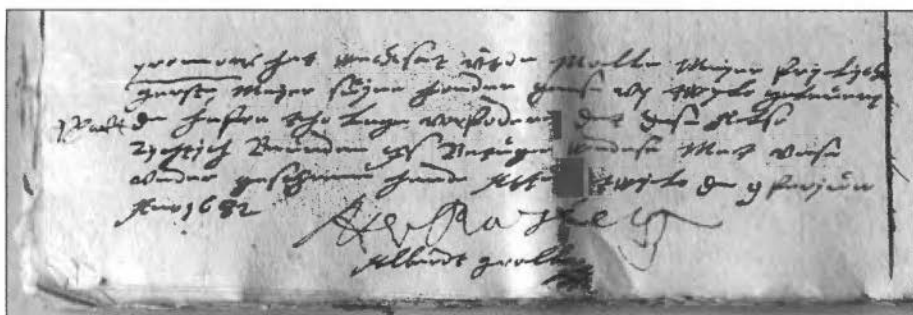
1691 was hij gemachtigde in juridische aangelegenheden waarbij de douairière van Twickel, vrouwe van Lage, betrokken was.

Lucas Groll

Zoals we hiervoor hebben gezien, begon zijn loopbaan op Twickel als dienaar van de heer van Twickel in 1682. In 1684 werd hij stadhouder van de lenen van het huis Twickel, dat wil zeggen dat hij fungeerde als administrateur van de leenkamer van het huis Twickel. In hetzelfde jaar trouwde hij te Delden met de Deldense Janna Smekes. Lucas was rentmeester van Twickel van 1688 t/m 1697. Tijdens zijn rentmeesterschap had hij het beheer over de opbrengsten (de tinsen) van koren, weidelanden en molens. De molens van Twickel bij Delden waren: de Esmolen (windmolen), de Nijemolen (windmolen) en de Nordtmolen (watermolen en oliemolen). Lucas had zijn werkkamer in het zuidelijke bouwhuis van Twickel, een vertrek dat bekend stond als 'de camer van Grol' (Twickelblad 1998, nr.1).

Oorkonde, waarin de toezegging aan Lucas Groll tot opvolging van zijn vader Albert Groll als richter en rentmeester te Lage is vastgelegd. (nr. 6137 Huisarchief Twickel)

Handtekeningen van Adolf Hendrik van Raesfelt en Albert Groll anno 1682

In de laatste jaren was hij zowel rentmeester van Twickel als rentmeester van Lage. Eigenlijk was dit de vervulling van de destijds in 1682 door Adolf Hendrik van Raesfelt op zijn sterfbed aan hem gedane toezegging; deze toezegging werd in 1690 nog eens schriftelijk op perkament vastgelegd door de douairière Amadea Isabella van Flodorff en mede ondertekend door haar dochter Adriana Sofia van Raesfelt. Lucas Groll bleef echter in Delden, slechts enkele jaren was hij rentmeester van Lage. Wilden hij of zijn familie niet meer terug naar Lage, of zag Lucas in de functie in Lage geen toekomstmogelijkheden? Uiteindelijk was de douairière in 1691 overleden en juist met haar en haar echtgenoot Adolf Hendrik van Raesfelt had Lucas een goede relatie gehad. Zijn twee oudste kinderen waren zelfs naar hen vernoemd. Overigens heeft Lucas Groll zijn laatste kind, Jacobus (1696), wellicht genoemd naar de nieuwe heer van Twickel, Jacob van Wassenaer Obdam. Hoe het ook zij, voor Lucas Groll deed zich een geheel andere mogelijkheid voor. In 1698 werd hij provisor van het Sint Annegasthuis bij Delden, een functie die hij tot aan zijn overlijden in 1701 heeft uitgeoefend.

Zijn jongste zoon Jacobus Groll volgde in Zwolle de opleiding tot chirurgijn en vestigde zich later als meester-chirurgijn in Zwartsluis.

Christina Groll

Christina Groll was in 1684 kamenier op Twickel. Zij trouwde in 1687 te Delden met Jan Meyling, zoon van wijlen burgemeester Otto Meyling. Zij gingen wonen in Lage en noemden hun eerste en enige kind Otto, naar de vader van Jan. Jan Meyling was in 1688, evenals zijn zwager Jan Groll, diaken in de kerk van Lage. Na het overlijden van Christina trouwde Jan Meyling opnieuw in 1691. In hetzelfde jaar bestemden de ouders van Christina, Albert Groll en Peterken van Goor, 100 caroli-guldens die ze aan Jochem Harcking en sijn huysvrouw Swenneken Buitkamp hadden geleend, voor hun kleinzoon Otto.

Huis- en veldnamen

De *Grollenburg* gelegen bij Leer/Horstmar. Deze is genoemd naar de familie Von Groll. Thans herinnert de onder Denkmalschutz staande Bauernhof Grollenburg in Leer nog aan de vroegere Grollenburg. Op een plattegrond van de kerk en het kerkhof van Delden uit ca. 1788 staat naast het kerkhof een huis met de naam *Grollenhuis* aangegeven. De *Grollenkamp* te Lage, een stuk grond dat in het archief van de rentmeester van Lage voorkomt, onder andere in 1692. Het ligt aan de weg in het dorp. *Albert Grolle huttenkamp* bij Lage. Deze komt niet voor in het archief maar staat op de 18e- eeuwse plattegrond van Lage welke thans aanwezig is in de rentmeesterij van Twickel.

Bronnen

- Huisarchief Twickel.
- Twickel, bewoond en bewaard; J. Haverkate, A. Brunt, B.Leyssius, Zwolle 1993.
- De kerk te Lage; H.B.J. Durville. Uitg.Stichting Drents- Overijsselse Kerken, Delden 2000.
- Een Nederlandse kerk in Duitsland, een Twentse aangelegenheid; H. Hagens. Jaarboek Twente, 1978.
- Deel-genealogie familie Groll; collectie K. van Veen, Deventer.
- Deel-genealogie familie Van Goor; idem.
- Kerkboeken Delden en Lage; RAO Zwolle.

LEZINGEN - TER ATTENTIE**4 februari 2002**

drs. A. Hottenhuis: 'Familienamen in Twente'
Renatakerk Enschede. Aanvang 20.00 uur

4 maart 2002

Gerrit Kraa: V1 en V2 in (jeugd)boeken
Renatakerk Enschede. Aanvang 20.00 uur

...Boekennieuws

PAS VERSCHENEN:

Volkskunde

Dr. Gerard Rooyakkers: *'De rituelen van het dagelijks leven'*.

Beschrijving volkskunde in Nederland vanaf de Romantiek tot heden.

Uitgave: Nederlands Centrum voor Volkskunde (Utrecht, 2001)

Prijs: f 34,50 (te bestellen: tel. 030 2760244)

Ineke Strouken en Albert van der Zeijden: *'Het verhaal achter het erfgoed. Regionale geschiedenis en volkscultuur als bindmiddel'*.

Een bundeling van onderwijskundige en museale inzichten als neerslag van een studiedag over 'Cultuurgoed en lokale geschiedenis'.

Uitgave: Nederlands Centrum voor Volkscultuur (Utrecht, 2001)

Prijs: f 34,50 (te bestellen: 030 2760244)

Tweede Wereldoorlog

H. Paskamp en M. Paskamp-van Santen: *'Kinderen van de rekening. Joods schoolleven in Twente tijdens de bezettingsjaren 1941-1943'*.

Uitgave: Van Deinese Instituut (Enschede, 2001)

ISBN 90-71517-10-1. Prijs f 29,95

Sociaal-economische geschiedenis

Cor Trompetter en Jan Luiten van Zanden: *'Over de geschiedenis van het platteland in Overijssel 1500-1850'*.

In zijn welbekende studie: *'Samenleving onder spanning. Geschiedenis van het platteland van Overijssel'*, gepubliceerd in 1957 (en in 1977 ongewijzigd herdrukt), komt dr. B.H. Slicher van Bath tot een pessimistisch kijk op de samenleving op het platteland van oost-Nederland.

Trompetter en Van Zanden ontdekten nieuwe bronnen, deden aanvullend onderzoek en konden zo de bestaande inzichten verbreden, verdiepen en in gunstige zin bijstellen. Hun bevindingen hebben zij gepubliceerd in een bundeling van 11 studies (reflecties).

Uitgave: IJsselacademie (Kampen, 2001) Prijs: f 49,50

Dialect

André Hottenhuis: *'Diogenes en andere Twentse verhalen'*.

Uitgave: Van Deinse Instituut (Enschede, 10-1-2002).

VERWACHTE UITGAVE:**Stichting Genealogische Werkgroep Twente**

'Dagboek richter Hendrik Jan Bos'. Presentatie op 22 maart 2002 in het gemeentehuis van Oldenzaal.

Een letterlijke transcriptie van het totale dagboek (204 blz.) met o.a. veel historische en genealogische informatie over Twente uit de periode 1736 tot 1792. Daarnaast een uitgebreide inleiding over richter Bos en een fragmentgenealogie. Het geheel is voorzien van een verklarende woordenlijst en een register op familie-, boerderij- en plaatsnamen.

Het boek (300 pag. A4) wordt rijkelijk voorzien van afbeeldingen.

Prijs € 25,00 (f 55,-), exclusief verzendkosten.

Te bestellen tot medio februari bij de heer F.J.M. Agterbosch, Enschedesestraat 146, 7552 CK Hengelo. Tel. 074-2915759.

E-mail: f.agterboschwxs.nl. Giro : 4551620 t.n.v. St. Genealogische Werkgroep Twente, Enschede onder 'Dagboek'.

AANWINSTEN BIBLIOTHEEK VAN DEINSE INSTITUUT**t Oog van de meester. Haarle en zijn inwoners in de 20ste eeuw**

Weijkamp, A.B.C.

Stichting Marke Haarle (Haarle, 2000)

Signatuur: D7 W58

Volkskundige elementen in streekromans over Twente

Jans, Everhard

(Enschede, 2000)

Signatuur: W1 J23 ve

Verbroken boeien - aan hen die vielen. Indrukken over onze bevrijding

Redert, C.

(Enschede, 1945)

Signatuur: D7 R24 vb

De Mik: jubileumnummer ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan op zaterdag 15 November 1959 (1858-1958)

(Enschede, 1958)

Textielgeschiedenis van Heek & Co. Koninklijke textielfabrieken N.V.

Signatuur: D7 M63 1958

MEDEDELING BETREFFENDE EEN ZAKELIJK RECHT VAN OPSTAL OP DE USSELERES

De Vereniging Oudheidkamer 'Twente' bezit op de Usseleres het zo geheten 'Vlierbosje' met een gedenksteen en de zandweg waaraan dit bosje ligt. Deze zandweg heeft een lengte van 282,5 meter.

AKZO Nobel Salt B.V. heeft voor de laatste 10 meter van deze weg, uitkomende op de Usseleresweg langs de A35 gelegen, een Zakelijk Recht van Opstal gevraagd, verband houdende met het hebben, gebruiken en instandhouden van ondergrondse leidingen ten behoeve van pekewinning.

Nadat de leidingen, waarvan de grootste diameter 20 cm bedraagt, zijn aangebracht, is van deze ingreep bovengronds niets meer waar te nemen. De ingreep zelf, die zal worden uitgevoerd ergens in de komende jaren, is vanaf de plek bij het Vlierbosje niet waarneembaar vanwege de kromming in de zandweg.

De Vereniging Oudheidkamer 'Twente' zal voor deze toekomstige ingreep door AKZO Nobel Salt B.V. krachtens een door de Mijnewet voorgeschreven eenmalige vergoeding, schadeloos gesteld worden. Het daarvoor staande bedrag is gerelateerd aan het te gebruiken oppervlak en bedraagt f 290.- of \approx 113,45.

Aangezien geen sprake is van vervreemding van eigendom, noch van permanente verstering van het landschap, heeft het bestuur dit Recht van Opstal verleend middel een notariële akte, welke op 28 september is gepasseerd. Alle kosten die aan de verlening van het Zakelijk Recht zijn verbonden, zijn gedragen door AKZO Nobel Salt B.V.

F.G.B.A. Roeloffzen, voorzitter

AANGEBODEN

Te koop: alle Inschriens vanaf het eerste nummer van 1968 tot en met het nummer van 01-01- 2001.

Tegen elk aannemelijk bod. De opbrengst is bestemd voor de bibliotheek.

Te bevragen bij Dick Taat. Telefoon thuis: 053-4356083 of op het VDI

We zijn net zo thuis in de buurt als u

De Rabobank is een bank met een idee. Het idee dat je samen sterk bent. De Rabobank heeft als geen ander een traditie van samenwerken en bouwen aan relaties. Het is een bank van mensen vóór mensen.

Dat merkt u al snel in het persoonlijke contact. Elke Rabobank staat midden in de samenleving. Daarom zijn we vaak betrokken bij activiteiten in het bedrijfsleven, verenigingen en scholen. We weten wat er leeft, ook als het niet om bankzaken gaat. Kortom, we zijn een bank die net zo thuis is in de buurt als u.

Rabobank

HUIZE HOLTERHOF

Hölterhofweg 325
7534 PT Enschede
Tel. 053 - 4611306

Huize Hölterhof, moeilijk te vinden.....
Een openbaring om te ontdekken!

Van november t/m april:
diners-koffietafels
recepties-familieëunies enz.

Van mei t/m oktober:
55-plus vakantieweken.

Vraagt folder en programma

A. Bonzet SPECIAAL BOEKBINDERIJ
DE OSSENBOER 44 - ENSCHEDE
tel. 053 - 4314069

**OOK UW BINDWERK
IS BIJ ONS WELKOM**
wij zijn een niet te grote
binderij waar kwaliteit
en service nog
mogelijk is

*Gespecialiseerde handboekbinderij
voor particuliere- en rijksopdrachten
Levering franco door geheel Nederland
Kleine tot grote oplagen - speciale opdrachten*

ANTIQUARIAAT GALERIJ REZA

MODERNE KUNST EN
OUDE BOEKEN
BOEKENZOEKDIENST

KORTESTRAAT 2
T/O ZOUTMUSEUM
POSTBUS 9 - 7490 AA DELDEN
TEL.: 074 - 3764792
GEOPEND:
DI/WO/DO: 14-18
VR: 12-21
ZA: 10-17 UUR

boekhandel

Sinds 1868

Broekhuis

*Algemene en
Wetenschappelijke Boeken
en Tijdschriften*

*Kantoorartikelen en
Schrijfwaren*

School- en Studietoelagen

Multimedia

www.boekhandelbroekhuis.nl

Broekhuis HENGELO

Enschedeestraat 19 Telefoon (074) 2910267 Fax (074) 2913892
E-mail: info@boekhandelbroekhuis.nl

Broekhuis Studie Boeken

Esrein 51 Telefoon (074) 2594270 Fax (074) 2568837
E-mail: info@broekhuis-studieboeken.nl

Broekhuis ENSCHEDE

Marktstraat 12 Telefoon (053) 4325210 Fax (053) 4340550
E-mail: enschede@boekhandelbroekhuis.nl

Campus BOEKHANDEL

UT Drienerburgh Telefoon (053) 4892414 Fax (053) 4327229
E-mail: info@campusboekhandel.nl

Hilarius Broekhuis ALMELO

Koornmarkt 24 Telefoon (0546) 456717 Fax (0546) 811831
E-mail: info@hilariusbroekhuis.nl

